

Muligheder for gensidig anerkendelse¹

af Safet Bektovic, PhD filosof

Religiøs og kulturel mangfoldighed som kendetegner de fleste moderne samfund, inklusive det danske, aktualiserer behovet for anerkendelse på en ganske ny måde. Man kan tale om en ny samfundsdynamik, hvor ”kamp om anerkendelse” mellem individer og forskellige grupperinger udgør en væsentlig drivkraft².

Hans Raun Iversens artikel om anerkendelse og selvforståelse i bogen ”Gudebilleder” må betragtes som et yderst vedkommende bidrag til diskussionen om anerkendelse i det multireligiøse Danmark. Den gør rede for den kompleksitet, som begrebet rummer, samtidig med at den belyser de forskellige aspekter af anerkendelsesforholdet, så det bliver muligt at forstå dets betydning både hvad angår individets personlige selvrealisering og samfunds sociale udvikling.

Hans Raun skelner mellem fire forskellige anerkendelsesplaner: 1) Personlig anerkendelse, 2) juridisk anerkendelse, 3) kulturel og politisk anerkendelse og 4) religiøs anerkendelse.³

Det er en dækkende og relevant opdeling, også i forhold til en muslimsk synsvinkel. Jeg vil i det følgende prøve at kaste lys over nogle af vigtigste spørgsmål, når det gælder anerkendelse af muslimer i Danmark og muslimernes anerkendelse af de andre.

Juridisk anerkendelse

Retlig regulering og anerkendelse af tilstedeværelsen af muslimer i det danske samfund vedrører et overordnet plan og er dermed med til at sætte rammerne for diskussion om islams status i det ny multireligiøse Danmark. Derfor starter jeg også med det juridiske aspekt.

Islams aktuelle juridiske status kan sammenfattes med følgende ord: Det er ikke et af staten/grundloven ”anerkendt”, men kun et af Kirkeministeriet ”godkendt” trossamfund. Og det gør en forskel. Hvorvidt denne forskel har afgørende betydning for muslimerne, har der været en hel del diskussion om, ikke mindst i forbindelse med Muhammed-krisen sidste år, som netop satte fokus på spørgsmålene om ytringsfrihed og anerkendelse.

Diskussionerne har bl.a. vist, at betegnelserne ”anerkendt” og ”godkendt” kan bruges på vidt forskellige måder afhængigt af motivation, samt at manglende skelnen mellem begrebet ”anerkendt religion” – som i virkeligheden dækker over flere forskellige ting – og begrebet ”anerkendt trossamfund”, som henviser til den retlige status man har som religiøst samfund hos den danske stat, kan føre til store misforståelser. Størstedelen af debattens hovedaktører – dvs.

¹ Denne artikel er i det store hele en forkortet udgave af artiklen, Muligheder for gensidig anerkendelse i Danmark, bragt i *Ny Mission* nr. 11, Unitas Forlag 2006.

² Det er titlen og mottoet på et hovedværk, *Kamp om anerkendelse* (København 2006) af den tyske tænker Axel Honneth, som forsøger at formulere en ny kritisk samfundsteori, hvor menneskers indbyrdes anerkendelsesrelationer indtager en afgørende betydning.

³ Jf. Hans Raun Iversen, ’Anerkendelse og selvforståelse’ i bogen *Gudebilleder. Ytringsfrihed og religion i en globaliseret verden*, Tiderne Skifter, København 2006., s. 209-228.

danske politikere og offentlige personligheder på den ene side og muslimske repræsentanter på den anden - talte således nærmest forbi hinanden. For de første var det vigtigst at klargøre, at sagen handlede om ytringsfrihed og dermed påstå, at islam var anerkendt i Danmark, mens de sidste holdt fast i, at sagen handlede om krænkelse af religiøse følelser og dermed netop var udtryk for en manglende anerkendelse af islam. Og der var ikke så meget plads til saglig debat og forsøg på forståelse af hinandens synspunkter.

Anerkendelse er en udfordring for os alle. Politikere og muslimske repræsentanter har dog et særligt ansvar. Og opgaven kan ikke løses udenom gensidighed, der som et minimum indbefatter udbredelsen af saglig viden om hinanden, komparativ kultur- og religionsforskning og viljen til at bidrage til fællesskab på tværs.

Lytter man til en betydelig del af de herboende muslimer og ikke mindst til dem, der ser sig selv som danske muslimer, kan man forstå at juridisk anerkendelse af islam - på linie med fx jødedom, katolicisme og en række andre kristne trosretninger, der i forvejen er anerkendte ifølge grundloven – ville have en vigtig symbolsk og politisk betydning for muslimernes selvforståelse og deres integration i det danske samfund.

Her står den danske regering over for en udfordring, nemlig til at følge op på 1849-grundlovens § 83 og udforme en tilsvarende lovgivning på området⁴. Som det understreges af lektor i religion og ret og forskningskoordinator for satsningsområdet Religion i det 21. århundrede, Lisbet Christoffersen er der grund til, ”at den danske regering afklarer både den retlige og den symbolske rolle for trossamfund i Danmark. For det første er der behov for klare og utvetydige regler, der kan læses samlet i en lovgivning, ikke blot i spredte bemærkninger – så reglerne kan forstås af dem de vedrører. For det andet er der behov for anerkendelse. De to ting kan ikke adskilles”⁵

Opfyldelsen af grundlovens paragraf vil være med til at regulere de religiøse trossamfunds rettigheder og pligter i forhold til det danske samfund samt tydeliggøre spørgsmålene vedrørende religionsfrihed og religionslighed. En eventuel lovgivning, som placerer religionerne i et mere ligestillet forhold, ville uden tvivl imødekomme religiøse mindretals ønske om anerkendelse, inklusive en betydelig del af muslimerne.

Det skal nemlig også nævnes, at en del muslimer ikke er interesseret i denne anerkendelse. Som en imam udtrykte det på en kristen-muslimsk konference afholdt i august 2006, ”har muslimerne ikke bedt om en anerkendelse fra den danske stat, og de mener heller ikke, at staten skal anerkende islam”. Formodentlig skyldes denne udtalelse en misforståelse af anerkendelsesordningen. For det handler ikke om anerkendelse af religionerne som sådan. Heller ikke kristendom, jødedom eller nogen anden religion har brug for at blive anerkendt af staten, idet religionerne vedrører menneskets forhold til Gud og ikke dets forhold til staten. Og det skal ikke være en statsopgave at afgøre, hvad en religion er. Til gengæld er der brug for juridisk anerkendelse af religiøse trossamfund med en lovgivning, som kan være med til at regulere rettigheder og pligter for religiøse trossamfund samt en række organisatoriske og praktiske

⁴ I den nuværende grundlov § 69 står der stadigvæk ”de fra folkekirkens afvigende trossamfund forhold ordnes nærmere med loven”, men sådan en lov er aldrig blevet vedtaget.

⁵ Lisbet Christoffersen: *Anerkendt som trossamfund*, Politiken d. 21. februar 2006.

spørgsmål, som har at gøre med deres virke og rolle i den nye multireligiøse situation. Og først når man har afklaret det forhold, kan man spørge om herboende muslimer fortsat vil nøjes med den nuværende status, hvor muslimske trossamfund kun har vielsesret. Om disse alligevel vil gøre det, fordi de i virkeligheden ikke bryder sig om en sekularistisk orden eller måske ingen interesse har i religion/islam, er en anden sag. Men i et bredere perspektiv, hvor religionerne udgør et element i kulturmødet og i politisk og kulturel anerkendelse, kan der i hvert fald ikke herske tvivl om, at retlig regulering af religionernes status har en vigtig betydning.

Kulturel og politisk anerkendelse:

Ifølge de tilgængelige statistiske oplysninger kan det skønnes, at der er op mod 205.000 borgere med muslimsk baggrund i Danmark. Det betyder, at islam rent faktisk er den næststørste religion i Danmark. Det er den blevet på relativt kort tid og på baggrund af muslimernes massive indvandring i landet i de sidste årtier. Derfor er der stadigvæk en række åbne spørgsmål i forhold til islam som en ny religion i Danmark. Tørklædedebat, muslimske børn og gymnastikundervisning, indførelse af islamisk religiøs praksis i det offentlige rum med fx tilladelse til rituel bøn i skole og på arbejdspladser er kun enkelte udtryk for det spændingsforhold mellem accept og mistænkliggørelse, som præger debatten omkring muslimerne i Danmark.

Samtidig fører muslimerne deres egen kamp for at blive anerkendte og accepterede i det nye samfund uden at miste deres identitet. Og selvom en betydelig del af dem ikke opfatter det som et modsætningsforhold at være dansk og muslim på én gang, føler de sig ikke som anerkendte. Denne holdning var gennemgående hos en række muslimer, jeg talte med i løbet af en lytterunde, foretaget i april 2006 blandt muslimske organisationer og moskeer i Danmark⁶. ”Det er dog forskellige elementer, de lægger vægt på, når de taler om accept og anerkendelse. Nogle prioriterer en juridisk anerkendelse på linie med fx jødedom og forskellige kristne trossamfund. Andre er optaget af de (negative) politiske holdninger og savner en bred politisk anerkendelse af islam som en del af det danske samfund, hvor muslimer ikke betragtes som fremmedelement og antidemokrater. En tredje gruppe ønsker tilladelse til at bygge moskeer med minareter og etablere egne begravelsespladser, som vil være med til at markere muslimerne tilstedeværelse i Danmark. En del samtalepartnere udtrykker også undren over, at de – i et erklæret sekulært samfund – må registrere deres nyfødte børn på et kirkekontor og ikke hos kommunen”⁷ Det er især de yngre generationer, som er født og opvokset i Danmark og som på mange måde betragter sig selv som danskere, der stiller krav om anerkendelse.

Og så kan man spørge: Hvad betyder det egentlig, når man hævder, at muslimerne også er en del af det danske samfund? I hvor høj grad fungerer de som en integreret del af samfundet, og på hvilken måde bidrager de til dets udvikling? Eftersom det handler om en proces, som kun kan betragtes i et længere tidsperspektiv, kan der ikke gives et entydigt svar på det spørgsmål. Visse betingelser må være opfyldt, ind man overhovedet kan tale om integration. Først og fremmest må muslimerne yde fuld loyalitet over for de danske institutioner og myndigheder og tage det sekulære og multireligiøse samfund op som en udfordring i forhold til udviklingen af en ny

⁶ Jf. *Rapport fra lytterunde blandt muslimske organisationer og moskeer*, Folkekirke og Religionsmøde, juni 2006. Udarbejdet af Leif Vestergaard, Safet Bektovic og Mogens S. Mogensen.

⁷ Rapport fra lytterunde p.17.

kulturidentitet. Omvendt bør de ikke blive mødt med krav om assimilation og om at give afkald på deres religiøse identitet, for at kunne blive accepterede som borger. De kan bidrage til det danske samfund også som muslimer. På den anden side skal de etniske danskere heller ikke give afkald på noget, for at kunne give plads til muslimske indvandrere.

Man kan nemlig godt ”ville de andre uden at opgive sig selv”.⁸ Sagen handler jo ikke om et enten-eller eller om at indgå kompromisser på bekostning af egne kulturelle og religiøse kerneværdier. Den handler derimod om at forstå sig selv på en anden måde ved at forholde sig til den nye realitet, hvor mennesker med andre kulturer og religioner udgør en del af ens dagligliv. Det er noget med at forså det universale både i sin egen og de andres kulturer og religioner og have et inkluderende syn på verden. Og så skal man selvfølgelig have en konsensus om fælles spilleregler og samfundets overordnede mål som en vejledende faktor.

Det er ikke så nemt, især når man tager det med i betragtning, at Danmark traditionelt har været et etnisk og religiøst homogent samfund, og at størstedelen af de muslimske indvandrere heller ikke har haft erfaringer med hverken religiøs og kulturel mangfoldighed eller med moderne sekulære samfund. Dette forhold gør, at mange er skeptiske over for religiøs og kulturel mangfoldighed. Der skal nemlig et overskud til for at overkomme angsten for de andre og være åben over for forandringer og gensidige påvirkninger.

Det aktuelle forhold i Danmark kendetegnes således ved en spænding, hvor man på én gang opfatter de andre som en trussel og en udfordring. Og i den situation står vi stadigvæk foran en vigtig opgave, nemlig (i fællesskab) at definere det man må være fælles om og det, man ikke nødvendigvis behøver at være enige om. Som nævnt ovenfor må det fælles vedgå en overordnet kulturreference og fælles politiske spilleregler, mens det særegne må omfatte de specifikke normer og værdier, som kendetegner ens kulturidentitet.

Men vi har forskellige opfattelser af multikulturalisme. Ud fra en minoritetsvinkel kan den opfattes som en liberal og ikke-diskriminerende samfundsmodel, som sikrer minoriteterne mulighed for at bevare/udvikle deres identitet. Ud fra en anden, ofte (men ikke nødvendigvis) majoritetsvinkel, forstås multikulturalisme som en model, hvor forskellige kulturer - og i dette tilfælde muslimske kulturer og dansk kultur - eksisterer og udvikler sig side om side uafhængigt af hinanden, som en direkte trussel mod national identitet og samfundsstabilitet. Den kan også være en hindring for integration og må derfor forkastes.

Disse to karakteristiske holdninger lægger imidlertid stor vægt på det normative. De opstiller multikulturalisme som et norm, som enten skal opnås eller forkastes. Man bruger her multikulturalisme som en politisk strategi, hvor man på en kunstig måde opstiller dilemmaet: multikulturelt eller monokulturelt samfund. Men realiteten er, at vi rent faktisk lever i et mangfoldigt samfund, hvor andre kulturer og religioner er blevet en del af vores dagligdag. Interkulturelle relationer er blevet et kendetegn på vores virkelighed. Og det handler nu om, hvordan vi forholder os til denne mangfoldighed. Hvordan forstår vi de forandringer, der sker i kraft af mødet med de andre? Hvad betyder det når man siger at vi skal tilpasse os den nye situation, og hvori består gensidigheden i denne tilpasning?

For muslimernes vedkommende handler det om at udvikle en ny identitet på baggrund af ganske nye præmisser, hvilket uløseligt hænger sammen med forståelsen af islams forhold til modernitet

⁸ Som note 3.

og det sekulære samfund. Det er for mange (ikke kun muslimer) et spørgsmål om at udvikle en europæisk islam, dvs. en forståelse af islam og en tilsvarende identitet, som harmonerer med Europas demokratiske tradition. Kan det lade sig gøre, og på hvilken måde? Vil det mest være til gavn for de vestlige samfund, eller også for muslimerne selv? Det er et spørgsmål, som ikke kan besvares entydigt, eftersom der er flere forskellige opfattelser af alle de begreber, der knytter sig til det - modernitet, sekulært samfund, tilpasning, integration.

Først må man konstatere, at danske muslimer er meget splittede i forhold til de fleste spørgsmål. De har på nuværende tidspunkt ingen repræsentativ institution, intet samlende organ som kan tegne deres profil udadtil, udtrykke deres behov og varetage deres interesser. Og de mangler kapaciteter, som kan gennemtænke de store spørgsmål, der knytter sig til en kontekstuel fortolkning af islam og til muslimernes fremtid i Europa.

Dernæst mangler de en uddannelsesinstitution, som kunne være med til at artikulere og forholde sig til islams aktuelle udfordringer på et relevant videnskabeligt niveau. Nu handler det ikke så meget om muligheden for at etablere friskoler, da muslimerne allerede nyder godt af den gældende lovgivning, men om adgangen til en teologisk uddannelse i islam på universitetsniveau, som udover at tilbyde en relevant uddannelse for imamer også kunne levere et videnskabeligt bidrag mht. forståelse af forholdet mellem islam og modernitet. Det er meget rigtigt, når kirkeministeren pointerer (i et interview i Berlingske tidende, d. 20. august 2006), at den danske stat er yderst imødekommende overfor muslimernes behov for friskoler ved at finansiere dem med 85 procent af deres budget. Men det afhjælper ikke dårlig undervisning i koranskoler og bidrager ikke i sig selv til udformning af en europæisk form for islam, som netop efterlyses af mange danske politikere, inklusiv kirkeministeren selv.

Det er forskning i islams filosofi og teologi, i muslimsk tradition og moderne bevægelser og islams forhold til modernitetens udfordringer, der sikrer et solidt fundament for islams integration i den vestlige verden. Der er også en del erfaringer fra andre europæiske lande, som i samarbejde med muslimske trossamfund har udviklet islamstudier på universiteter, og som vi i Danmark kunne drage nytte af⁹. Men lige nu mangler der interesse fra staten i at engagere sig aktivt i et sådant projekt, mens de herboende muslimer er tilbageholdende over for projektet, som de opfatter som en måde, hvorpå staten ønsker at kontrollere islam. På længere sigt skulle der imidlertid ikke være tvivl om, at en sådan teologisk uddannelse i islam ville gavne både muslimerne og det danske samfund som helhed.

Religiøs anerkendelse

Gensidig anerkendelse indeholder et spændingsforhold mellem på den ene side en fastholdelse af egen religiøse sandhed som absolut og på den anden side en anerkendelse af, at andre religioner også bygger på Guds åbenbaring og dermed er legitime veje til Guds sandhed. Hvorvidt det overhovedet er muligt at anerkende hinanden uden at relativere sit eget ståsted, har jøder, kristne og muslimer diskuteret igennem tiderne, uden at de er kommet til en fælles forståelse af kriterierne for denne anerkendelse. Når man betragter andres religioner, tager man nemlig altid

⁹ Erfaringer med universitetsuddannelser i islamisk teologi fra en række europæiske lande, bl.a. Bosnien-Hercegovina, Østrig, Holland og Tyskland fremlægges i henholdsvis rapporten *Imamuddannelser i Europa* (Københavns Universitet, 2005. og *Islam at European Universities*, Københavns Universitet 2006). Rapporten er udarbejdet af Birgitte Schepelehn Johansen på baggrund af hendes undersøgelser på området 2004-2005.

udgangspunkt i sin egen forståelse af åbenbaring og gudsforhold, og det er forskelligt fra den ene til den anden religion på trods af en fælles kultur-historisk baggrund og monoteistisk tankegang, som jødedom, kristendom og islam afspejler på hver sin måde. Samtidig er det kendetegnende for en yngre religion, at den ser sig selv som et korrektiv eller opfyldelse af de ældre. Dette forhold komplicerer yderligere den gensidige anerkendelse. Forklaringen på dette problem går langt ud over denne artikels emneområde og er en opgave for religionsfilosofien og/eller teologien. Her må jeg nøjes med at påpege et par konkrete forhold, som er relevante for forståelsen af mulighederne for en gensidig anerkendelse mellem kristendom og islam.

Det er ikke nogen hemmelighed, at muslimerne helt fra begyndelsen har haft en forventning til de kristne om anerkendelse af islam som religion og af Muhammed som profet. Dette udspringer af en grundtanke i muslimernes selvforståelse, hvor islam opfattes som en grundlæggende religion, allerede åbenbaret til Adam (som ifølge Koranen betragtes som den første profet i en række, som slutter med Muhammed), og som - i sin oprindelige form - betragtes som moderen til alle religioner. I det historiske åbenbaringsforløb, hvor man tror at alle folkeslag har fået ét og samme guddommelige budskab via deres profeter, indtager Abraham - ifølge den muslimske tradition - en særposition. Han betragtes som en af de vigtigste profeter; den der stærkest markerer troen på én gud og genetablerer den oprindelige monoteisme som fører tilbage til Adam. Abraham er således et forbillede på at være monoteist, eller som koranen siger det - hanif. Samtidig fremhæves det, at profeten Muhammed "står Abraham nærmest" og har til opgave at bekræfte Abrahams tro.

Derfra kommer så en forventning til henholdsvis jøder og kristne om at anerkende islam som sand religion. Det er en forventning, som stadig ligger i luften i de diskussioner og samtaler, som muslimer fører med jøder og kristne. Hvorfor skulle det være et problem for dem at anerkende vores profet og helligheden af vores Koran, spørger muslimerne, når vi anerkender jeres religion, jeres profeter og hellige bøger?

Omvendt kan man spørge, om en anerkendelse af Muhammed som profet og Koranen som Guds åbenbaring, ikke vil være ensbetydende med, at man bekender sig til islam, da den islamiske trosbekendelse netop indeholder de to elementer (Koranen som Guds åbenbaring og Muhammed som Guds profet). Man kan også spørge, om en eventuel anerkendelse af Muhammed fra de kristnes side ville tage højde for muslimernes tro på, at han (Muhammed) er "profeternes segl", og at Koranen er Guds direkte tale. Eller ville det ikke snarere ske ud fra kristendommens kriterier for profeter og forståelse af Guds ord?

Her vil jeg citere biskop Niels Henrik Arendt, som stiller det problem op på følgende måde: "Hvis man seriøst overvejer, om Muhammed kan tilkomme en sådan anerkendelse, løber man imidlertid ind i et problem, nemlig om den anerkendelse, som man ud fra et kristent syn eventuelt ville kunne yde Muhammed, overhovedet er den anerkendelse, som muslimerne ønsker".¹⁰ Omvendt har muslimerne et forholdsvist mindre problem med at anerkende kristendom, for troen på Jesus som Guds profet og evangelierne som Guds åbenbaring udgør en del af deres tro og er rent faktisk en af islams trosartikler. Men er denne anerkendelse - hvor man anerkender Jesus som Guds profet men afviser inkarnationstanken og dermed troen på Kristus som Gud - hvor man tror på evangeliernes guddommelige oprindelse, men samtidig hævder at de kristne har forfalsket dem - en anerkendelse, som tilfredsstillende de kristne?

¹⁰ N. H. Arendt, *Gud er stor! Om islam og kristendom*, Forlaget ANIS, København 2001, p.96.

Det er altså umuligt at yde en absolut anerkendelse af den anden religion, men det er heller ikke det sagen handler om. I strengere forstand er vi som mennesker aldrig i besiddelse af absolut sandhed. Hele vores tilværelse, inklusive vores religiøse holdninger, er underlagt relative sandheder og relative kriterier. Uanset hvilken religion vi tilhører forbliver Det Ultimative uopnåeligt. Visse sufi-retninger, ikke mindst de der tager udgangspunkt i Ibn-Arabis (1165-1240) lære om den ”transcendente enhed” bag religionerne, taler for religiøs mangfoldighed. Samtidig må man erkende at der ikke kun er tilhængere af andre religioner, men også ateister og religiøst indifferente mennesker, der har en forventning om anerkendelse. Ingen bør stå uden for anerkendelsesmuligheden, men heller ikke være fri for kritisk vurdering. Og man kan godt tage de andres trosoverbevisninger og livsanskuelser alvorligt og vise dem respekt uden at relativisere sit eget ståsted. Det er netop den opgave, der kræver ”kritisk anerkendelse af andre og realistisk forståelse af sig selv”.¹¹

¹¹ Som note 3.